

ספר הפנהגים

- פנהגי חב"ד -

תשעה באב

פענוח

פראי המקומות

.....

הוספות

ופנהגי פלך

.....

עיונים

הרחבות ופילואים

מערכת פענוחים

יחי אדונינו מורינו ורבינו פלך המשיח לעולם ועד

פתח דבר

לקראת תשעה באב – יהפך לששון ולשמחה – ה'תשפ"ב, הננו מוציאים לאור קונטרס מתוך "ספר המנהגים – מנהגי חב"ד" תשעה באב בהוצאה חדשה עם פענוח המראי מקומות והוספות רבות.

תקוותינו שעוד טרם יעיינו בקובץ יתגלה כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א במלוא הדרו בגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש.

מערכת פענוחים

©

יוצא לאור ע"י

מכון פיענוחים

Pianuchim@gmail.com

תשעה באב

ר"ח מנ"א שחל בשבת מפטירין שמעו דבר ה' א.

1. הדעות בזה ראה שו"ע או"ח סתכ"ה ובנ"כ. שערי אפרים ש"ט סכ"ב^[א]. וראה לעיל בסדר ההפטורות בהערה שם^[ב].

[א] בשולחן ערוך או"ח סי' תכ"ה כתב הרמ"א:

"ראש חדש אב שחל להיות בשבת מפטירין שמעו ויש אומרים השמים כסאי וכן עיקר במקום שאין מנהג.

וכתב המגן אברהם (ס"ק ב') בשם הלבוש שכך נוהגים בפוזנא, והשערי תשובה (ס"ק ב' בשם דגול מרבבה) כתב שכך נוהגים בפראג.

וכתב הגר"א (ד"ה ראש חדש): "כי מדינא דגמרא נדחית השמים כסאי מפני פורענותא דראש חדש אב כמו שכתוב במגילה שם ל"א ב', והוא הדין לדידן שמפטירין שמעו".

וכתב עוד (ד"ה ויש אומרים השמים): "ואע"ג דבגמרא אמרו בפירוש שאין מפטירין השמים כסאי בראש חדש אב שחל להיות בשבת, יש לומר כמו שכתבו תוספות במגילה שם דרב הונא סבר כמאן דאמר דאבילות חל מראש חדש, ואנן קיימא לן כמאן דאמר דאין חל אלא בשבוע שחל תשעה באב בתוכה, ולכך אנו מפטירין חדשיכם בשבת שחל תשעה באב אחריה.

וכן כתוב בתרומת הדשן [סימן יט] שגדול אחד פסק בתחלה להפטיר שמעו, ואמר לו אחד מתלמידיו שבתוספות פרק כל שעה כתב להפטיר השמים כסאי, וחזר ואמר הואיל ומימי התוספות אנו שותין יש לנהוג כדבריהם, וכתב תרומת הדשן ונראה דהכי עיקר, אף על גב דשמעתי דתוספות דמגילה כתבו להפטיר שמעו, לא

ידעתי שמא תוספות דשנ"ץ הם כר', ע"ש.

אבל האמת יורה דרכו דהעיקר כסברא הראשונה, שאילו ראה דברי תוספות הנ"ל היה אותו גדול ודאי פוסק כדבריהם, וודאי שדברי תוספות דמגילה עיקר הוא שכן הוא בפסיקתא, ותוספות דפרק כל שעה טעות סופר הוא, שהרי כתבו שם וכן הוא בפסיקתא והביאו במגילה ושם הוא ושמעו".

ופסק השערי אפרים (שער ט' סכ"ב): "ר"ח אב שחל בשבת דוחין הפטורת שמעו ומפטירין השמים כסאי, ויש מקומות שנוהגין להפטיר שמעו ולא השמים כסאי א"צ לשנות מנהגם".

[ב] בספר המנהגים בסדר ההפטורות בע' 33 נכתב מנהג זה. בהערה שם הועתקה הערת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א שכתב על רשימות הצ"צ למגילת איכה שם מופיעים המ"מ הנ"ל ובהוספה: "וברשימותי משנת תרצ", שגם אז חל ר"ח מנ"א בשבת וז"ל:

מוצש"ק ט' מנ"א ר"ץ יהפך לשמחה, ברלין.

הייתי אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א. שכב על הספה. סיפר ע"ד מנהג אמירת ההפטרה בשבת ר"ח מנ"א: אאמו"ר אמר פעם השמים כסאי. כעבור שנים אחדות וחל עוד הפעם ר"ח מנ"א בשבת אמר שמעו דבר ה'. ואמר אז שמתחרט על אשר אמר לפני איזה שנים השמים כסאי".

הוספות

א. "ע"פ מנהג חב"ד שנוהגים להוסיף בשבת שחל ביום א' דר"ח - פסוק ראשון ואחרון דהפטרת מחר חדש - מסתבר לומר, שגם בשבת זו, יוסיפו אחרי ההפטרה ד"שמעו" פסוק ראשון ואחרון דהפטרת שבת ר"ח" (לקו"ש ח"ג ע' 278). וראה הסבר הענין בעיונים ע' 13.

ב"ק אדמו"ר (מהרש"ב) נ"ע הי' נוהג "לעשות סיומים" בנ"י ימים שבין ר"ח לט' באב, אף שלא הי' סוּעַד אח"כ בבשר ויין².

2. מספורי כ"ק מו"ח אדמו"ר, ולא פירש כמה מסכתות, באיזה ימים וכו'. - ואולי לא הי' בזה קביעות.

בשבת חזון ג"כ לובשים בגדי שבת³.

3. בסתקנ"א ס"א ברמ"א אוסר. אבל כ"כ שם בנימוקי או"ח (לבעהמ"ס מנחת אלעזר) משו"ת הרדב"ז ח"ב סתרצ"ג שהרעיש על האוסרים בזה שהרי זהו אבלות דפרהסיא, ושכן כתב גם הגר"א (בס"ק ג', ובשערי רחמים הל' שבת סע"ג). וכן הוא מנהג צדיקי מדינתו. - בלוח כולל חב"ד כותב, שאדמו"ר חזקן הי' לובש כל בגדי שבת גם בשבת חזון.

ואינו ניכר לכל כלל בין בגד של חול לשבת, רק שזהו יפה וחדש יותר, על כן לא הוי אבילות דפרהסיא כיון שאינו ניכר כל כך לכל, מה שאין כן בשטריימיל כנוזכר.

והנה מצאתי שאהבה נפשי עוד בקדמונים הגאון הרדב"ז בתשובות (ח"ב סי' תרצ"ג) שהרעיש על מנהג זה שאין מחליפין בגדיהם בשבת חזון ולובשים בגדי חול והוי אבילות דפרהסיא ועושים מקודש חול. וכתב שיש לומר שגם כונת האור זרוע [שהביא גם הרמ"א בזה] לא היה כמו שנהגו האשכנזים עכ"ל, עיין שם.

וכן במנהגי הגר"א בספר שערי רחמים שאפילו חל תשעה באב בשבת אין לשנות כלל מבגדי שבת, עיין שם ובביאור הגר"א על או"ח בזה. והרי יש לנו עוד ראייה מסידורי האריז"ל שכתבו ברעש על האבלים ר"ל שאין מחליפין בגדיהם בשבת, ומכל שכן לפי"ז בשבת חזון שהוא אבילות ישינה בודאי יש להחליף וללבוש בגדי שבת.

וכך נהג אדה"ז (הובא בכולל חב"ד, מנהגי 'ערב שבת קודש חזון'): "אדמו"ר חזקן נ"ע לבש כל בגדי שבת כדרכו".

כותב הרמ"א (סי' תקנ"א סעי' א'): "אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד". והקשה הנימוקי אורח חיים (שם ס"ק ב'): "וקשה, דהא הוי כאבילות דפרהסיא דאסור בשבת. והנה עיין בבכור שור. . . שכתב דאם חל ט' באב בשבת או בא' בשבת, לא ישב בסעודה ג' במסיבה של חברים. ותמה התבואות שור על זה, דאם רגיל בכך (לישב סעודה ג' במסיבה) הוי כאבילות דפרהסיא ואסור למעט אז במסיבת חברים, עיין שם. אם כן כל שכן במלבוש שבת (שטריימיל) למי שנהוג בו בשבת ולא יסירו בשבת קודש, וגם בשבת בימי אבלו ל"ע נוהגים כולם לילך בו משום דאם לא ילבשנה אז הוי כעושה שבתו חול באבילות דפרהסיא, כל שכן שלא יסירו בשבת חזון (דקיל הרבה שהוא אבילות ישינה). על כן שפיר נכון מנהג רבותינו ואבותינו ז"ל שלפנינו ובדורותינו הצדיקים והחסידים שנהגו לילך בשבת חזון בשטריימיל כמו בשאר שבת קודש.

ומה שכתבו הראשונים ז"ל כמובא ברמ"א שלא להחליף בגדי שבת, יש לומר על מנהגם במדינות ומקורם מאור זרוע ממהר"ל ארץ אשכנז הישינה, שהלכו בהו"ט (קאפעלוש) גם בשבת רק את היפה והחדש לבשו לשבת

הוספות

ב. ראה לקמן במילואים ע' 14.

ג. במצאי שבת עושה כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א הבדלה על יין ולאחמ"כ שותה את היין – ולא נותן לקטן וכדו'.

**בתשעה באב שחל בשבת ונרחח – אמר כ"ק אדמו"ר (מהרש"ב)
מאמר דא"ח בזמן הרגיל (בליל שבת). נכנסו אליו ל"חזור" המאמר
אחר סעודה המפסקת, ונמשכה החזרה בלילה⁴.**

4. בשנת תרע"ד, - ע"פ ספור הרה"ח וכו' מהור"א שי' סימפסון שהי' נוכח אז והי' מה"חוזרים". -
המאמר - ד"ה ציון במשפט - הוא מההמשך דומן ההוא ואינו מדבר בעניני ת"ב וכי"ב.

**בת"ב הולכין בקאלאשי"ן [=ערדליים] או סנדל שאינו של עור.
ודלא בהמחמירין בזה⁵.**

5. עי' שע"ת ואחרונים בסי' תריד. דרכי חיים ושלום ס"ק תרע"ג.

רגליו דבר קשה להגין עליו, ומותר דלא הוה כמשוי ביום
כיפור, דהוה זה במקום מנעל, וכן הדין במפונק, והטור
חולק בסכנה ומתיר אפילו במנעל ממש, והכי קיימא לן.
אבל מפני לכלוך רגליו פסק רמ"א דמותר לילך מביתו
כו', והיינו בירידת גשמים, אבל מפני לכלוך בעלמא לא,
שכתב נמוקי יוסף דהנכנס לבית הכסא וירא שיתלכלכו
רגליו אסור בנעילת הסנדל, ולא יחוש במה שיצטרך
לרחוץ רגליו אתר כך. ונראה לי דהיינו במקום שאין
לכלוך ודאי לרגליו, אבל בודאי לא חמיר מירידת גשמים
ומותר, ולא כמו שנוהגים רבים מהמון עם בעונותינו
הרבים ואפילו קצת לומדים שהולכים כל היום ברתוב
במנעלים וכשבאים לבית הכנסת הם הולכים גם כן
במנעלים, רק בהגיע למקומו חולץ מנעליו כל זמן שעומד
שם ותו לא, ואלו בתשיכה יתהלכו, ופושעים נקראו אם
אינם שומעים לקול מוריהם".

אך למעשה נוהגים אנו כפי שנכתב בספר דרכי חיים
ושלום (ס"ק תרע"ג): "בביהמ"ד ובחדרו הלך כל היום
רק בהאנפלאות זאקקין [=גרביים] על רגליו בת"ב
זולת כשהלך החוצה לבש קאלאטשי"ן [=ערדליים] או
פאנאטאפא"ל [=נעלי בית]".

כתב השערי תשובה (שם ס"ק א') בשם הפנים מאירות
(ח"ב סי' צ"ד): "במנעלים של לבדים יש ליזהר שלא לילך
בתשעה באב ויום כיפור".

וכתב הבאר היטב (שם ס"ק ב'): "חולצין מנעל מבעוד
יום והולכין לבית הכנסת יחף, ואי קשה עליו, יצניעם
בבית הכנסת במקום מוצנע".

והביא מחצית השקל את דברי הבאר היטב והסביר
(שם ס"ק ב'): "והיינו דחששו להחמיר כדעת הפוסקים
דגם מנעל של בגד הוי מנעל לענין יום הכיפורים, דמכל
מקום מגין. ושל שעם או קש, החמירו כדעת הרז"ה
דסבירא ליה דגם של שעם וקש הוי מנעל, גם יש לחוש
לדעת רש"י אף על גב דרש"י מתיר של בגד ושל שעם,
מכל מקום של עץ מודה דאסור. וכתב בהגהת הרי"ף דשל
שעם דוקא כשהוא לח מותר, אבל יבש אסור, דהוי כמו
של עץ דאסור לרש"י".

והט"ז כתב (שם ס"ק ב'): "כלל העולה, דלדברי הכל
אין שום היתר לנעול מנעל, אפילו לדבר מצוה. ובלבישת
בתי שוקיים של בגד או אנפילאות מותר ולית ביה ספק
כלל. אלא דאם יש סכנת עקרב והוא צריך לילך שם, בעל
הלכות גדולות אינו מתיר במנעל, אלא לכרוך על גבי

הוספות

ד. גבי אמירת פרקי אבות בערב תשעה באב שחל בשבת ראה לקמן בעיונים ע' 14.

אין נוהגין לישן על הארץ, או לשום אבן תחת מראשותיו⁶ ה.

6. ראה שו"ע סתקנ"ה ונ"כ.

שע"ז כתב בס"ק י'): "מדינא אין צריך. כמו שכתוב רבי יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו, ואמר רבא שם הלכתא כתנא דידן, ולכך מקילין במנחה. . . ובירושלמי שם משמע דמדינא צריך לנהוג כן. דגרסינן שם יאות אמר רבי יהודה מה טעמון דרבנן, עשו כמי שמתו מוטל לפניו, וכן הוא ברי"ף, אינו לא כופה את מיטתו ולא ישן על גבי מטה כפויה, כמו שכתוב במסכת שמחות, אבל כל זמן שמתו מוטל לפניו אינו ישן לא על גבי מטה זקופה ולא על גבי מטה כפויה, ופירש בתורת האדם אלא ישן על גבי קרקע".

איתא בשולחן ערוך (סי' תקנ"ה סעי' ב'): "יש מי שנוהג לשכב כליל תשעה באב מוטה על הארץ ומשים אבן תחת ראשו".

וכתב הרמ"א: "ויש לאדם להצטער בענין משכבו כליל תשעה באב שאם רגיל לשכב בשני כרים לא ישכב כי אם באחד ויש בני אדם משימין אבן תחת מראשותיהם זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום שראה החורבן".

וכתב הגר"א (בסי' תקנ"ה מציין אל מ"ש בסי' תקנ"ט סעי' ג' שם נכתב: "ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת המנחה",

בשחרית נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו⁷.

7. לכאורה, עפ"מ ש"כ אדה"ז בסידורו דנט"י שחרית צ"ל עד מקום חבור היד 'לקנה הזרוע כי עד שם הטומאה מתפשטת', גם בת"ב צ"ל נט"י עד קנה הזרוע.

- בנוגע ליוהכ"פ כבר תירץ זה במקדש מלך לזח"ב קעג, א -

וי"ל כי בת"ב מפני חלישות שבקדושה אין הטומאה מתאווה כ"כ לשרות. וע"ד מש"כ בשו"ע רבינו מהדו"ב בסופה. [בארוכה עדכ"ז - ראה מכתב כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א, נדפס בהערות וציונים לסידור עם דא"ח שנת, א [ובאג"ק ח"ג ע' קמז]].

רבנו. אף שבת"ב ויוהכ"פ לד"ה נוטל רק עד קשרי אצבעותיו. כן הורה ג"כ כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א. והנה גבי יוהכ"פ מביא כ"ק אדמו"ר מה"מ שליט"א את המקדש מלך לזוהר (ח"ב קעג, א) שסובר שהטעם לשינוי הוא: "כי ביוהכ"פ אין כ"כ שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו". ולכן אין צריך ליטול פרק הזרוע ביוהכ"פ.

באגרות קודש (ח"ג ע' קמז) שואל כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א עד היכן צריך ליטול את הידיים שחרית בתשעה באב ויוהכ"פ? שהרי השיעור שכתב המגן אברהם (סי' ב' ס"ק ז') וכך פסק אדמו"ר הזקן בסידורו - שצריך ליטול עד פרק הזרוע - אמור להתקיים לכאורה גם בתשעה באב ויוהכ"פ.

"אבל בכתבים - שהובא במג"א ובבה"ט - כתבו סתם שצ"ל עד פרק הזרוע. וכ"מ קצת גם בסידור

הוספות

ה. כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א כשישן בביתו הוריד את המזרון מהמיטה יחד עם הכרית אל הריצפה.

ומשליך עפ"ז כ"ק אדמו"ר מה"מ שליט"א ג"כ ווע"ד מש"כ בשו"ע רבנו מהר"ב בסופה, ומתפשטת בנוגע לתשעה באב: "עד"ז י"ל, אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאוה כ"כ לשרות,

אין מברכין שעשה לי כל צרכי⁸ עד למחרתו⁹.

8. סידור אדה"ז וכן הוא בכתהאריז"ל. וראה השקו"ט בזה בספרים שהובאו בשד"ח פאת השדה אס"ד ביהמ"צ ס"ב סק"ט.

9. הוראת הצמח צדק בשם רבנו הזקן. - ודלא כיש נוהגים לברך בלילה כשנועל הסנדל.

צריך לברך "שעשה לי כל צרכי" על נעליים אלו. ב. עוד כתב המהר"ם שיק (שם). שאפילו "מי שהולך יחף" בת"ב ואינו נועל נעליים כלל אפילו אינם של עור, יש לו לברך "שעשה לי כל צרכי". כיון "דמי שהולך יחף (כל השנה) ונתקשה העור של גבי רגליו אין ההילוך יחף עיניו אצלו. שכבר ע"י הרגל נעשה אצלו כמנעלים. וגם דבר שהוא מוכרח אינו מקרי מצוה. וא"כ מי שהולך יחף בשאר ימות השנה . . . (וגם בת"ב) הרי אינו מקיים המצוה אלא במחשבה, כי ההכרח לא ישובח. א"כ קיום המצוה של עיניו בחליצת המנעל לא יתקיים אלא ע"י שיש לו מנעלים בשאר ימות השנה. וא"כ . . . (בת"ב) יש לו הנאה שיש לו מנעלים בשאר ימות השנה שע"ז יוכל לקיים מצות הבורא". ועל כן יברך "שעשה לי כל צרכי" גם בת"ב אף שהולך יחף שכן בברכתו מתכוון לשבח את ה' על כך שיש לו נעליים כל השנה ולכן היום יכול לקיים מצוות עינוי כשאינו לובשם.

אך מנהגנו בפועל, ע"פ סידור אדה"ז וכתבי האריז"ל שאין מברכים בת"ב שעשה לי כל צרכי.

[בגמרא (ברכות ס, ב) נפסק שכאשר אדם "סיים מסאניה" (לובש נעליים) עליו לברך "שעשה לי כל צרכי". ונחלקו הפוסקים האם בתשעה באב וביום הכיפורים שאין לובשים נעלי עור גם מברכים ברכה זו.

יש הסוברים (ראה ר"ן על הרי"ף מסכת ברכות ב, א) מכיון שיום כיפור אסור בנעילת נעלי עור אזי גם אין מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי שנתקנה על הנעליים].

אך המהר"ם שי"ק (שו"ת אורח סי' כ"ה. ועוד רבים) חלק עליהם ומצד ב' טעמים:

א. "דנעל היינו הוא של עור דוקא . . . אבל לשון מסאני בלשון הגמרא אינו דוקא של עור . . . ואפשר דאף אנפילאות בכלל". כלומר נעל הכוונה לנעל של עור אבל בגמרא לא כתוב שכאשר נועל נעליים מברך שעשה לי כל צרכי אלא הלשון היא בארמית "סיים מסאניה" ובארמית "מסאניה" אינה דווקא נעל עור אלא כל נעל אפילו מבד וגומי וכדו'. על כן בתשעה באב שניתן ללבוש נעליים שאינם של אור

אומרים כל הקינות. ואח"כ – איכה¹⁰.

10. ראה לקמן [ע' 11] בהנהגות כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע.

אחר חצות היום ואחר סיום הקינות - יושבים על הכסא כרגיל¹¹.

11. ראה שו"ע סתקנ"ט ס"ג ובנ"כ. וי"א דאין רשאי להחמיר לישב ע"ג קרקע אח"כ (שד"ח פאת השדה אס"ד ביהמ"צ ס"ב סקכ"א).

והביא השדי חמד את השגתו של העמודי אש על הנאות דשא (סי' ו', מ"ח ע"א): "במה שכתב דמדינא אסור לישב על גבי קרקע בט"ב יותר ממה שנהגו דלמה שלא נהגו הוי דינו כיום טוב וכו' והרב עמודי אש יצ"ו הוכיח דאין דינו כיום טוב אלא כראש חודש וכשם שבראש חודש מותר לישב על גבי קרקע כן בתשעה באב ורק מצד המנהג אסור ואם כן מי שרוצה להחמיר לישב על הקרקע כל היום מותר".

ומסיים השדי חמד: "ומכל מקום נראה שלא נחלק עליו אלא במה שהפריז לאסור גם לגדול בדורו דליכא משום יוהרא אבל במה שאסר הרב נאות דשא לשאר כל אדם משום יוהרא נראה דגם הרב עמודי אש יצ"ו מודה לו דאסור שבזה לא נחלק עליו".

איתא בשולחן ערוך (סי' תקנ"ט סעי' ג'): "ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת מנחה"

וכתב הרמ"א בהגהתו: "ועכשיו נהגו לישב על ספסליהם מיד אחר שיצאו מבית הכנסת שחרית".

והבהיר המגן אברהם (ס"ק ג'): "והוי עד חצות דאין רשאי לישב על הספסל".

ובשדי חמד (כרך ח' פאת השדה אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב' ס"ק י"ז (כ"א) ע' תשסז) הביא את דברי הנאות דשא (שאלה לו, נ"א ע"ב): "אין אדם רשאי להחמיר על עצמו לישב על הקרקע כל היום, לא לבד, משום דמיחזי כיוהרא, אלא אפילו לגדול בדורו דליכא משום יוהרא אסור מדינא משום דאיכא מועד".

לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר הולך לבית"ח בתשעה באב¹².

12. אף שהובא המנהג בשו"ע סו"ס תקנ"ט, ומעתיקו ג"כ ב"ענין ההשתטחות" לאדמו"ר האמצעי. - ובנימוקי או"ח סתקנ"ט כתב שחסידיים ואנשי מעשה אין נוהגין כן. והאריך בטעם הדבר.

כתב הרמ"א בהגהתו על השולחן ערוך (סי' תקנ"ט סעי' י'): "והולכים על הקברים מיד שהולכים מבית הכנסת".

מי שהוא טמא קרי . . כיון שלא אוכל לילך מקודם למקוה לטבול מפני עינוי תשעה באב, וכן

אך למרות זאת כתב הנימוקי אורח חיים (שם ס"ק

הוספות

ז. ראה לקמן בעיונים ע' 13 הטעם לכך.

ח. "בענין הליכה לבית הקברות, הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר צוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי או"ח תקנ"ט להרה"צ ממנוקאטש [ראה לעיל בפענוח]. ומ"ש שם שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל" (אג"ק ח"א ע' שז).

שכתב בזה בכאן המגן אברהם דכשיוצאין מבית הכנסת בתשעה באב הולכים על הקברות, היינו קרוב לחצות היום שזהו באותן שעות הנזכר לעיל, על כן בתשעה באב בעצמו גם כשאנו הולך יחידי מובן שהמקום (בבית הקברות) והזמן (בתשעה באב) גורם לחוש לסכנת שליטת החיצונים ח"ו בו, על כן רק בכאן הביא ליהרר שלא לילך על הקברות כנזכר לעיל. ומטעם זה מובן מה שאין נוהגים החסידים ואנשי מעשה והיינו רבותינו ואבותינו זי"ע לילך על הקברות כלל בתשעה באב מעולם".

הוא טמא קרי שראה בלילה או מקודם ולא טבל עודנה ואם כן יתדבקו בו החיצונים ח"ו. מה שאין כן להלן בהלכות תענית דיוכל לטבול מקודם, וכן בהלכות ראש השנה דיוכל לטבול מקודם וממילא טובלים בערב ראש השנה במקוה. יש לומר כיון שתשעה באב הוא זמן שליטת החיצונים ביותר ר"ל, וגם בעת הצהרים ביותר, כמו שכתוב לעיל שלא לילך יחידי מ"ז בתמוז עד תשעה באב מד' שעות עד ט' ביום (והוא בזמן קודם צהרים ועד אחרי חצי היום) משום קטב מרירי שאז שולט ר"ל. וכיון

במנחה: לובשים טלית ותפילין וקורין את השמע, שיר של יום, אין כאלקינו, וכל השיעורים השייכים לשחרית¹³. ואח"כ סדר תפלת מנחה.

המניחים תפלין דר"ת, שמו"ר וראב"ד בכ"י - גם בת"כ עושין כן¹³.

¹³. מסיפורי כ"ק מור"ח אדמו"ר ע"ד הנהגות אביו כ"ק אדמו"ר מהרש"ב. והוא דלא כמש"כ במשמרת שלום ס"מ [סעי' ה'] משו"ת הרמ"ע מפאנו.

כמדומה, שכליל מוצאי ת"כ נוטלין את הידים ג"פ בסירוגין כמו נט"י שחרית, אבל בלא ברכה.

¹⁴. לא שמעתי זה בפירוש, אבל למדתי מהנהגת מוצאי יוה"כ פ.

הוספות

ט. "בהערתו למה לא ידחו לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי ת"כ, כיון דמדמינן חת"ת לקדשים דהלילה הולך אחר היום. מובן דלא אמרו להשלימן בלילה שלאחריו אלא בדוחק ובדיעבד, ומצאו סמוכין לזה מקדשים כו'. אבל לא לכתחילה, שתפלתו ערבית וכו' היא בסתירה לשיעוריו. - וכמה עניני תשלומין - הם רק בדיעבד. במילות אחרות; התשלומין שבהלכה - יש מהם כמה (ולא כולם) שמשלימין לא את כל העיקר, אלא חלקו. ועוד להעיר; ידוע מש"כ בכתהאריז"ל שאין ללמוד מקרא בלילה. כן נוהרים מאמירת תהלים בלילה עד חצות" (אג"ק ח"ג ע' שלא).

משניות יארציט: "בהנוגע ללימודי יארציט בתשעה באב - הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי תענית ומועד קטן הידועים, ולאחר חצות היום נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים, היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"כ" (אג"ק ח"א ע' שו).

משיחת כ"ק מו"ח אדמו"ר:

כ"ק אאמו"ר אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' לובש הטלית - בבוקר - ופושטו, ואח"כ¹ לובש התפליין ומתפלל בהם - כל זה בחדרו, שלא ירגישו בדבר. ובעת שהתפללו - אמר תהלים וביו"ב.

1. אולי י"ל הטעם בלבישת הטלית גדול, אף שלא הי' מתפלל בו (ומצות ציצית הרי יוצא בט"ק שעליו) - עפ"י מ"ש בשער הכוונות ענין ציצית דרוש ב' ודרוש ה' שגם ט"ג צריך להניח קודם תפליין. ועיין שו"ע או"ח סכ"ה ס"ב ובב"י שם בשם גדולי מקובלי ספרד. - ומה שבהנחת תפליין לק"ש קטנה אין מקפידין ע"ז, י"ל מפני שאז הנחת התפליין הוא רק בכדי שלא יהי' קורא ק"ש בלא תפליין כו'. משא"כ בשחרית ת"ב שהי' מתפלל בהם כל התפלה. ביהמ"צ ס"ב סקכ"א).

ולכן אח"כ מניחין התפילין, שהם כנגד זמן הגדלות של המוחין.

וראה הנכתב בשולחן ערוך (או"ח סי' כ"ה סעי' ב'): "מי שהוא זהיר בטלית קטן ילבשנו ויניח תפליין בביתו וילך לבוש בציצית מוכתר בתפליין לבית הכנסת ושם יתעטף בטלית גדול".

וכתב הרמ"א: "והעולם נהגו להתעטף אף בטלית גדול קודם ולברך עליו ואחר כך מניח התפילין והולך לבית הכנסת".

וכתב הבית יוסף (שם): "ושמעתי בשם גדולי מקובלי ספרד ז"ל שמי שאין לו טלית קטן ודאי יניח טלית ואח"כ תפילין אבל מי שלבש טלית קטן יניח תפילין תחלה ואח"כ יתעטף בטלית גדול ונותנים טעם לשבח שהרי כיון שלבשו טלית קטן ואח"כ הניחו תפילין הרי כבר קיימו דברי הזוהר ואם היו רוצים לקרות ק"ש ותפלה בלא עטיפת טלית אחר היו רשאים שהרי כבר מצות ציצית ותפילין עליהם ואם אח"כ מתעטפים בטלית אחר או בכמה טליתות אינם ענין למצות תפילין".

וכותב כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א אשר אין מקפידים על זה בהנחת תפילין לק"ש קטנה מכיון שאז הנחה התפילין היא רק ע"מ שלא יקרא ק"ש ללא תפילין אך בשחרית של תשעה באב התפלל בתפילין את כל התפילה.

הטעם להנהגה זו יש לומר ע"פ מה שנכתב בשער הכוונות ענין ציצית דרוש ב': "ול להיות כי הציציות הם ממוחין דקטנות, אשר קדמו אל המוחין דגדלות, לכן צריך להקדים ולהניח הציציות, קודם התפילין. ואפילו הטלית הגדול של העיטוף, לסיבה הנזכרת, הפך סברת קצת המקובלים, המניחים התפילין קודם הציצית הגדול אחר שהניחו ציצית קטן. ומכ"ש שאין לעשות כדברי האחרים, האומרים שהתפילין קודמין לכל בחינת הציצית. ומי שיעיין בספר הזוהר, ימצא האמת כדברינו".

ובדרוש ה': "ענין הציצית והתפילין, וההפרש אשר ביניהם. כבר הודעתך, כי הציצית הוא בחינת אוה"מ אל ז"א. וזהו בשני מציאות: הא' הוא בזמן היותו בסוד העיבור, תוך אימא עילאה. והשני הוא, בזמן היניקה. וענין זה איננו חסר לעולם, לפי כי שני בחינות אלו דעיבור ויניקה, אינם חסרים אפילו לבחינת העולמות אחר החרבן, ויש להם או"מ, אפילו בבחינת העולמות. אבל התפילין, הוא או"מ מבחינת זמן הג' דז"א, הנקרא גדלות דמוחין, והוא יותר גדול ומעולה מבחינת הציצית.

. . ובוה תבין למה צריך ללבוש הציצית קודם התפילין, לפי שהציצית הוא בחינת אוה"מ, לב' בחינות הראשונות, שהם: עיבור, ויניקה, אשר כנגדם הם ד' כנפות ציצית קטן, כנגד עיבור. וטלית גדול, כנגד יניקה. ואין טלית ג' כנגד הגדלות של המוחין.

היו מתפללין שחרית בשעה ח, לא יאחר משעה ח וחצי. אומר כל הקינות. מסיימים לערך בשעה יב וחצי, ואח"כ הי' אומר איכה לערך שעה וחצי. ורק אח"ז ישב על כסא כרגיל.

תפלת מנחה - בשעה מאוחרת.²

2. אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מיינ ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב (לקו"ד כרך א, קח ע"ב).

[תרגום חפשי: בליובאוויטש ביום התענית היו מתפללים מנחה מאוחר והיו מקפידים על כך. אינני מתכוון אחרי שקיעת החמה, אלא בהשעות המאוחרות, למשל, בשעה שמונה בשבעה עשר בתמוז, ובשעה שבע בתשעה באב].

כ"ק אאמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' עולה למפטיר. ולפעמים בשחרית וגם במנחה.

הי' לומר בכל שנה ושנה בת"כ איכה רבה וסוגית ר"י דפ' הניזקין.

* * *

דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער היליגער רוזינער", וסיפר: דער הייליגער רוזינער האָט מרחק געוון עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געוואָרען - שטיפעריי. תשעה באב האָט מען זיך געשפילט אין בערעלאך. דערנאָך איז געבליבען אז מען זאָל עפענען דעם דאָך פון בית המדרש אראָפּלאָזען א פעטליע און ווער עס וועט אַריינגיין זאָל מען אַרויפּוואָרפען אַף עס די פעטליע און אויפהייבען עס אפן דאָך, וכן עשו. דערווייל איז אַריין דער רוזינער. די וואָס זיינען געווען אַפן דאָך

הוספות

י. לימוד תורה בתשעה באב: "אפילו בתשעה באב . . ש"אסור לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" - חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע, אלא, שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה, ע"ד ובדוגמת קדימת הלימוד בענינים שהזמן גרמא, הלכות החג כחג וכיו"ב, בכל השנה" (התוועדויות תש"נ ח"ד ע' 50).

האָבען דאָך נישט געזען גענוי האָט מען עס אויך אָנגעהייבען אויפהייבען
אז מען האָט עס דערקענט - האָט מען עס אַראָפּגעלאָזען צוריק. האט
דער רוזינער געזאָגט: רבוננו של עולם, אויב דיינע קינדער האַלטען נישט דיין
יום טוב, טאָ נעם עס צו פון זיי¹.

1. שיחת כ"ק מו"ח אדמו"ר במוצאי תשעה באב - נדחה - ה'תש"א.

[תרגום חופשי: הצ"צ קרא לרוזינער "הרוזינער הקדוש", וסיפר: הרוזינער הקדוש התרחק
מעצבות ואפילו מרירות, [כתוצא מכך] נעשו אצל חסידים - מעשי קונדס. תשעה באב
שיחקו ב'בערעלאך'. אחר-כך הוחלט לפתוח את הגג של בית המדרש לשלשל חבל ומי
שיכנס יגביהו אותו עם החבל לגג, וכן עשו. בנתיים נכנס הרוזינער. אלה שהיו על הגג הרי
לא יכלו לראות בדיוק וגם אותו הרימו לפתח. כשהבחינו - הורדיהו מיד. אמר הרוזינער:
רבוננו של עולם, אם בניך אינם שומרים את היום טוב שלך, אזי קח אותו מהם].

הרחבות, מילואים ועיונים

ובשתייה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה וכו'".

הנה בין האיסורים הנוהגים באבל חל גם איסור ישיבה על ספסל וע"כ כשכתוב "כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב" נכלל גם איסור ישיבה על ספסל. אך לאחמ"כ כשהביריתא מפרטת את האיסורים אינה מונה את איסור ישיבה על ספסל. ומכך הסיק הט"ז (או"ח סי' תקנ"ט ס"ק ד') "דבזה יש חילוק דקצתו אסור כמו באבל וקצתו מותר, ע"כ חילקו בזמן ביום עצמו" שעד חצות יהיה אסור ומחצות יהיה מותר.

ובשער הכוונות (להרח"ו דרוש ט"ב) הביא טעם לדבר: "מה שנהגו ביום ט"ב במנחה, לומר פסוקים של נחמות, וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה. ואדברא נראה מן התלמוד בבלי, כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט"ב, ונשרף בעת המנחה, וכפ"ז היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר. אבל הענין יובן, במה שדרשו בגמרא (איכה רבה ד, יד. וראה רש"י קדושין דף לא, ב) על פסוק (תהלים עט, א) מזמור לאסף אלקים באו גוים כו'. והקשו מזמור, קינה מבע"ל. ותירצו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בני ישראל, ואז חשבו ישראל שלא יהיה ח"ו תקומה למפלתם, ויכלו ח"ו בחרב האויבים. ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב, שהוא זמן המנחה, אז אמרו מזמור, ושמחו שמחה גדולה, וקבלו נחמה. כי אם ח"ו לא היה הקב"ה משליך חמתו על העצים ועל האבנים, לא היתה תקומה לשונאי ישראל. וכמשז"ל (איכה ד, יא) כלה את חמתו ויצת אש בציון. ונמצא, כי לעת מנחת ערב שהציתו אש בהיכל, אז אמרו ישראל מזמור, וקבלו נחמה

הוספת פסוקי ההפטרה דשבת ר"ח בהפטרת 'שמעו'

לקו"ש חי"ג ע' 278: "ע"פ מנהג חב"ד שנוהגים להוסיף בשבת שחל ביום א' דר"ח פסוק ראשון ואחרון דהפטרת מחר חדש - מסתבר לומר, שגם בשבת זו, יוסיפו אחרי ההפטרה ד"שמעו" פסוק ראשון ואחרון דהפטרת שבת ר"ח".

ובהערה שם: "לכאורה הי' אפשר לומר, שמכיון שההפטרה ד"שמעו" היא "מתלתא דפורענותא" אין מקום להוסיף אחרי' פסוקי הפטרה דשבת ר"ח. אבל - אימו, כי גם בהפטרות ד"בין המצרים", ישנם גם ענינים של שמחה. ועד, שסיום וחותם ההפטרה ד"חזון ישע"י [שב"תלתא דפורענותא" גופא היא האחרונה וכו'. וראה תוס' מגילה (לא ב) שמטעם זה "אין אנו מפטירין חזון בשבת שחל בו ר"ח אב משום דקיי"ל דאין אבילות כו'"] הוא "ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה". ואף דההוספה להפטרות שבת ר"ח היא ג"כ בענין דר"ח משא"כ בנדוד", הרי גם הוספת שוש אשיש היא כענין חדש (ראה רמ"א שו"ע או"ח סו"ס תכה").

הטעם לישיבה על הארץ בדיני אבילות בתשעה באב וההיתר להקל בזה בחצות היום

בתשעה באב כל ישראל אבלים על חורבן בתי המקדש. בהקשר לכך מובאת בגמרא (תענית ל, א) ברייתא המונה את האיסורים האסורים בתשעה באב: "ת"ר כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב כגון אסור באכילה

(עכ"פ במקום אחד), שיהיה שם סיום או בשיבה או בכלל או בביכ"נ וביהמ"ד, עאכו"כ בארץ הקודש ארץ אשר "עיני הוי' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה", ועאכו"כ ע"י כותל המערבי, ומערת המכפלה" (שיחות קודש תשל"ה ח"ב ע' 341).

"כולל גם ערב תשעה באב ותשעה באב - באופן המותר ע"פ שו"ע" (ספה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 564 הע' 117).

"והיות שהימים שלאחרי זה - עד חמשה עשר באב - הם המשך לתשעה באב - הרי אם משיח יתעכב ח"ו בימים הבאים - מציעים, שימשיכו בעריכת "סיומים" גם בימים שלאחרי זה, עד תמשה עשר באב, ועד בכלל. ולקשר ה"סיום" (ב"משפט") גם עם נתינה לצדקה. ובמקום המתאים - לקשר גם את ה"סיום" - "יומא טבא לרבנן" - עם סעודה והתוועדות" (ספה"ש תנש"א ח"ב ע' 733).

"ומה טוב - שיערכו הסיומים "ברוב עם הדרת מלך", לשתף עוד כו"כ מישראל 3 (מצד אהבת ישראל ואחדות ישראל) בשמחה לגמרה של תורה, גם אם רובם לא סיימו בעצמם המסכת כו" (ספה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 564 הע' 117).

"ולזהכיר בכל פעם ופעם גם ע"ד אהבת ישראל וצדקה" (התוועדות תשמ"ג ח"ד ע' 1849).

כמו"כ כתב כ"ק אדמו"ר מלך המשיח

(2) "ובנוגע ליום התשעה באב - נוסף על זה שהודיעו שהסיום דת"ב יערך במצאית"ב, בזמן המור תר באכילה ושת"י, סעודה לגמרה של תורה, כדאי ונכון שיערכו סיום גם במשך היום, כדי שלא לשנות מהסדר דהימים שלפנ"ז שעורכים הסיום במשך כ"ד שעות המעט-לעת גופא" (התוועדות תשמ"ט ח"ד ע' 94).

(3) "אנשים ונשים (בנפרד - כמובן) וטף" (התוועדות תשמ"ט ח"ד ע' 108).

על צרתם, א"כ המנהג הנזכר הוא טוב ונכון. ונלע"ד ששמעתי ג"כ ממורי ז"ל טעם אחר, והוא, כי אז במנחת ט"ב, נולד המשיח, הנקרא מנחם. כנזכר במדרש איכה רבתי (א, נא).

הטעם לאי אמירת ברכת שעשה לי כל צורכי עד למחרת

מנהגנו הוא שאין מברכים "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב כלל אלא רק למחרת. למרות שיש הסוברים (מעשה רב הלכות ברכת השחר סי' ט') שכאשר נועל נעליים בלילה יש לברך על כך "שעשה לי כל צרכי". ולכאורה הוא ע"פ דעת אדמו"ר הזקן (שו"ע"ר סי' ע"א סעי' א') שבברכות השחר מתחייבים בשעת הקימה מהמיטה בבוקר ואם לא ברכם אז אזי יכול להשלימם במשך כל היום אבל כ"שחל חיוב הברכות דהיינו כשקם ממיטתו היה פטור מהן א"צ להשלימן אח"כ ואם מברך ברכה לבטל היא" וע"כ בתשעה באב שכשקם ממיטתו (שאז מתחייב בברכת "שעשה לי כל צרכי") היה פטור מברכה זו ואף במשך היום אינו יכול לברך עליה.

אמירת פרקי אבות בערב תשעה באב שחל בשבת

יובא עם הספר בעז"ה.

סיומים בתשעת הימים

"צריכה להיות שמחה המותרת על-פי שולחן ערוך, שבכללות זה גם ענין התורה, שתורה היא הרי משמחת לב, "פקודי הוי' ישרים משמחים לב". . . שלכן מגיעה ההצעה שינהיגו שיהיה ענין של עריכת סיום, בכל יום יום מתשעת הימים¹. . . ושיהיה זה בכל קהילה

(1) "ומה טוב גם לפנ"ז" (התוועדות תשמ"ט ח"ד ע' 74).

קדיש? הוא הרי עשה סיום! בכל הגמרות מובא אח"כ קדיש, מדוע אין הוא אומר קדיש?!

פרטים בהסיום

"אף שיש דעות שיכולים לערוך סיום על פרק, או על מסכת שלימה במשניות, מוטב לערוך סיום על מסכת (לא רק פרק) בגמרא (לא רק במשנה) - "סיום" עם כל הפרטים, לכל הדעות" (התוועדויות תשמ"ט ח"ד ע' 86).

"ובין ריבוי המסכתות שבש"ס - הרי, ע"פ הכלל "תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם", קדימה למסכת שהתוכן ד"תדיר" מודגש בשמה - מסכת "תמיד", שלכן, יש לה דין קדימה לשאר המסכתות; ולאידך ע"פ הכלל "אין מעבירין על המצוות", שצריך להתעסק במצוה שפגע בה, ולא לעבור למצוה אחרת - קדימה למסכת הראשונה שבש"ס (שבה פוגעים תחילה), מסכת ברכות.

ולכן, העצה היא לערוך סיום שכולל שתי המסכתות (ברכות ותמיד) גם יחד, סיום כפול" (שם).

"ולהוסיף, שכדאי ונכון לערוך "סיומים על מסכתות כאלו שסיומם בענינים שנקל לאמרם ולהסבירם במהירות לכאור"א מישראל, אפילו פשוט שבפשוטים.

- ולדוגמא: מסכת תמיד (מסכת הכי קטנה שמונה דפים בלבד, שיכולים ללמדה ולסיימה במשך זמן קצר) "ספה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 564 הע' 117).

"יש באחרונים גופא שגרסו את כל השקו"ט ופסקו שעל מסכתא בש"ס (כולל מסכת תמיד ומסכת מדות ומסכת אבות) ניתן לסיים עליהם, במילא מיזה גם מובן, שיש לזה שייכות לכאור"א, ומכיון שמסכת אבות היא מילתא דחסידותא, שיש לזה שייכות הן אצל אנשים והן אצל נשים, יש גם שייכות שנשים יעשו גם סיום על פרקי

שליט"א: "למסור לאנ"ש שי' המתעסקים בהסיומים - לסיים כל סיום בהצעה - התעוררות ע"ד (להוסיף ב)נתינת צדקה.

נוסף על ההצעה לפנ"ז לחתום כל סיום בתיבות (ענין) דאהבת ישראל" (מצילום כתי"ק).

"ולאחר הסיום ממשיכים תיכף ומיד ללא הפסק בענין חדש בתורה" (התוועדויות תשמ"ט ח"ד ע' 93).

"יכולים לשתף גם יהודי שפוגשים ברחוב, ובאמצע עסקיו כו' - עי"ז שמספרים לו שביום זה נערך "סיום" ("ברוב עם") על מסכת פלונית, וחוזרים בפניו על סיום המסכת - מאמר חז"ל המובן בנקל לכאור"א מישראל 4. . או אפילו עי"ז שאומרים לו המאמר דסיום המסכת מבלי לספר לו שזהו"ע של "סיום", שגם עי"ז משתפים אותו בה"סיום" (ספה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 564 הע' 117).

"מכיון שצריך להיות "מעלין בקודש" - בטח יוסיפו עוד יותר בזה, הן בשמיעה בעצמו סיום בכל יום, וגם - בזיכוי יהודים אחרים בזה ע"י כל האופנים שבזה" (שיחות קודש תשמ"א ח"ד ע' 264).

גבי אמירת נוסח הסיום ואמירת הקדיש

בנוגע לסיום מסכת בש"ס מסתפקים באמירת "כשם שעזרתני לסיים וכו'" (התוועדויות תשמ"ה ח"ג ע' 1700).

אך בתשעה באב תש"נ עמד כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א ליד המעלית והקשיב ל"סיום" ששודר ברמקול וניתן היה לשומעו עד לקומה העליונה, והמתין עד לאחר כל אמירת ה"יהי רצון". כשהמסיים לא אמר 'קדיש' אמר כ"ק אדמו"ר מה"מ שליט"א: "הוא אינו אומר

4) וראה שיחות קודש תשמ"מ ח"ג ע' 672 שם אמר הרבי שאף באמצעות הרדיו ניתן לעשות זאת.

אבות וכיו"ב על מסכת אחרת, שעיקר ענינה
הלכות הצריכות" (שיחות קודש תשל"ה ח"ב
ע' 345).
"וע"י כ"ז - יקרבו עוד יותר את ביאת משיח
צדקינו . . שהוא גם יערוך סיומים, והוא יתחיל
ויסיים ספרים חדשים וכו' - בתורתו של משיח"
(שיחות קודש תשמ"א ח"ד ע' 264).

לזכות
הוד כ"ק אדמו"ר
מלך המשיח שליט"א

יחי אדוננו מורנו ורבנו
מלך המשיח לעולם ועד